

О. О. ТИМЧЕНКО, В. О. ЧЕРЕПАНОВА

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

В статті розглядається сутність поняття «економічний механізм управління підприємством», його структура та складові елементи. На основі існуючих наукових праць запропоновано загальну схему економічного механізму управління підприємством. Окреслено основні фактори, що впливають на економічний механізм управління підприємством. Зазначено основні принципи побудови економічного механізму управління підприємством. Приділено увагу таким елементам, як інноваційний менеджмент та система менеджменту якості.

Ключові слова: економічний механізм, цільова підсистема, функціональна підсистема, підсистема забезпечення, зовнішнє середовище.

Вступ. В умовах конкурентного середовища усі зміни, що відбуваються в зовнішньому середовищі повинні чітко відстежуватись суб'єктами господарювання з метою своєчасного реагування та адаптації внутрішнього середовища організації до цих змін. Ігноруючи зміни зовнішнього середовища підприємство наражає себе на небезпеку втрати своїх конкурентних позицій на ринку, зниження ефективності діяльності, характерною ознакою якої є зниження розміру чистого прибутку. А отримання прибутку - головна мета існування будь-якого комерційного підприємства. Основою забезпечення ефективної діяльності суб'єкта господарювання є створення та функціонування внутрішнього економічного механізму управління підприємством, елементи якого постійно підлягають удосконаленню з метою адаптації до змін зовнішнього середовища.

Аналіз основних досягнень і літератури. Питанню економічного механізму підприємства приділяли увагу такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як М. Г. Грещак, Т.В. Голощапова, С. О. Воеводін, О. В. Козлова, М. П. Москаленко, Л. Н. Павлова та ін. Однак серед даних досліджень не було досягнуто однакості щодо складу та структури економічного механізму. Окрім того, зміни зовнішнього середовища вимагають відповідних змін в механізмі управління, його удосконалення та розвитку.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження сутності та структури економічного механізму управління підприємством, елементів його удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. В загальному випадку під «управлінням» слід розуміти процес впливу суб'єкта на об'єкт, який змінює режим існування системи, в якій вони діють. [1]. Система управління організацією включає сукупність усіх служб організації, всіх підсистем та комунікацій між ними, а також процесів, що забезпечують функціонування організації.[2] Механізм управління розглядають як складову частину системи управління, що забезпечує дієвий вплив на фактори, стан яких обумовлює результат діяльності об'єкту управління. Оскільки фактори управління можуть мати економічну, соціальну, організаційну, технічну і правову природу, то систему управління підприємством прийнято розглядати як систему певних видів механізмів. Основними видами механізмів управління виступають: економічний,

організаційний, мотиваційний, адміністративний, правовий механізм та інші. [3]

Поняття «економічний механізм» тісно пов'язане з поняттям «господарський механізм». Господарський механізм — це механізм, що забезпечує взаємодію підсистеми, яка управляє, та підсистеми, якою управляють. [4] Завадський Й. С. під господарським механізмом розуміє сукупність організаційних структур і форм господарювання, методів управління і правових норм, за допомогою яких досягаються цілі підприємницької діяльності. Господарський механізм складається з трьох частин (блоків) : організаційно-правового механізму; економічного механізму; сукупності соціально-психологічних методів; [5]

Центральним у системі господарського механізму є економічний механізм, що діє через економічні інтереси як усвідомлені матеріальні потреби людей та складається з комплексу економічних способів, методів, важелів, нормативів, показників, за допомогою яких реалізуються об'єктивні економічні закони. [4]. Економічний механізм – доволі складна категорія, яку кожен науковець розуміє по-своєму. Саме поняття «економічний механізм» у власному розумінні досліджувалось А. Кульманом. Даний автор стверджує, що «ми говоримо про економічний механізм у тому випадку, коли деяке вихідне економічне явище тягне за собою ряд інших, причому для їх виникнення не потрібен додатковий імпульс». Отже, економічний механізм визначається або природою вихідного явища, або кінцевим результатом серії явищ. До складових елементів економічного механізму даний автор відносить вихідне та завершальне явище, а також процес, що відбувається в інтервалі між ними. [6] Автори [7] визначають економічний механізм як систему економічних важелів та методів, тобто взаємопов'язане та взаємообумовлене поєднання економічних регуляторів: цін, податків, фінансово-кредитних відносин з метою посилення мотивації виробничої та інвестиційної діяльності товаровиробників. Брюховецька Н. Ю. визначає економічний механізм підприємства як систему, що діалектично розвивається, видів і форм власності, методів господарювання, форм управління, інструментів і важелів державного регулювання та ринкової саморегуляції, які визначаються об'єктивними і суб'єктивними умовами певного історичного етапу

© О. О. Тімченко, В. О. Черепанова, 2015

розвитку держави, її інституціями для забезпечення ефективного функціонування підприємств. [8] Міценко Н. Г. під економічним механізмом функціонування підприємства розуміє сукупність елементів, серед яких виділяються економічні методи управління та інструменти (важелі) їх реалізації під впливом механізмів ринкового саморегулювання та державного регулювання, спрямованих на досягнення мети функціонування підприємства. [9] О. В. Баскакова та Л. Ф. Сейко визначають економічний механізм функціонування підприємства як сукупність організаційних та економічних форм та методів впливу на господарсько-фінансову діяльність для досягнення поставлених цілей, забезпечення стійкого ефективного розвитку. [10]

Таким чином, категорія «економічний механізм» розглядається науковцями як на макрорівні, так і на мікрорівні. Підводячи підсумок, можна стверджувати, що економічний механізм управління підприємством є складовою частиною механізму управління підприємством (або господарського механізму управління, який також є частиною механізму управління, але окрім економічного механізму містить також організаційний, правовий механізми та сукупність соціально-психологічних методів) та представляє собою систему способів, методів, важелів, інструментів впливу на об'єкт управління для досягнення поставлених цілей, формування якого не є повністю підконтрольне суб'єкту управління, адже більшість його елементів утворюються під впливом ринку, держави, враховують об'єктивні економічні закони. Безпосередньо на формування внутрішнього економічного механізму управління підприємством впливають механізми ринкового та державного регулювання діяльності підприємства. Під ринковим механізмом слід розуміти систему господарських зв'язків між суб'єктами ринку, які формуються в залежності від кон'юнктури ринку, тобто попиту та пропозиції, регулювання на фінансовому ринку, ринку факторів виробництва, ринку праці. Державне регулювання здійснюється правовими, фінансово-економічними (податки, пільги, дотації і т. і.) та соціальними методами впливу на діяльність підприємства. Також впливають такі фактори зовнішнього середовища, як соціально-демографічні, географічні, науково-технічний прогрес, міжнародне середовище, тощо.

Відсутнє серед науковців і розуміння структури та складових елементів економічного механізму. Так, деякі вчені розглядають економічний механізм в дещо звуженому розумінні як сукупність елементів. Павлова Л.Н. [11] розглядає економічний механізм як сукупність елементів планування та прогнозування, організації суспільного процесу, економічного стимулювання, ціноутворення, фінансово-кредитного механізму. Воєводін С. О. [12] в економічному механізмі виділяє такі елементи, як: управління, нормування, облік результатів та витрат, госпрозрахункової відповідальності та матеріального заохочення, організаційного, ресурсного та інформаційного забезпечення. Недоліком таких підходів є відсутність розуміння економічного

механізму як системи, адже система – це не просто набір елементів, а цілісність, єдність, елементи якої взаємопов'язані між собою. У випадку зміни або порушення функціонування одного елемента, порушується робота усєї системи. Тому системний підхід поступово знаходить своє відображення серед наукових робіт як за часів планової економіки, так і за часів перехідної. Так, Козлова О. В. [13] розглядає економічний механізм як цілісну систему у вигляді двох взаємодіючих підсистем – функціональної та забезпечувальної. До функціональної підсистеми даний автор включає планування, стимулювання та відповідальність, соціалістичне змагання, науково-технічний прогрес, управління якістю продукції, раціональне використання ресурсів, охорону навколишнього середовища. До забезпечувальної підсистеми відноситься фінансування. Незважаючи на переваги розгляду поняття економічного механізму у вигляді системи, концепція автора має недоліки: відсутня цільова підсистема, включення до функціональної підсистеми таких складових як науково-технічний прогрес, раціональне використання ресурсів та охорона навколишнього середовища є досить сумнівним, оскільки дані категорії більше підпадають під цільову підсистему. Москаленко В. П. [14] розглядає економічний механізм у вигляді цілісної системи на базі цільових, функціональних підсистем та підсистем забезпечення. Недоліком даної концепції є те, що зважаючи на умови планової економіки, за часів якої була представлена робота автора, у складі функціональної підсистеми відсутні функції прогнозування, регулювання, системи оплати праці, ціноутворення, аналізу та обліку, які більше пов'язані з економічними методами управління, аніж адміністративними. Окрім того, в підсистемі забезпечення відсутні правове та інформаційне. Голощапова Т. В. [15] до функціональних елементів економічного механізму відносить виробничу та організаційну структуру підприємства, відносини з реалізації продукції (послуг), систему ціноутворення, систему формування та розподілу прибутку, трудові відносини та заробітну плату, матеріально-технічне забезпечення, фінансово-кредитний механізм, механізм капітальних вкладень (інвестиційний механізм), систему планування та прогнозування, систему бухгалтерського обліку та звітності, порядок здійснення зовнішньоекономічної діяльності, систему соціального розвитку підприємства. Грещак М. Г. [4] виділяє такі складові економічного механізму, як механізм формування і використання ресурсів (капіталу); механізм управління затратами; механізм управління фінансами; мотиваційний механізм; механізм взаємодії з ринком. Райзберг Б. А. [16] визначає економічний механізм як цілісну систему, яка обов'язково повинна мати економічні важелі, такі як ціни, тарифи, відсоткові ставки, пільги, штрафи та ін.

Отже, враховуючи вищенаведені думки науковців, структуру економічного механізму управління підприємством наведено на рис. 1. Економічний механізм управління підприємством зображений схематично у вигляді трьох підсистем:

цільової, функціональної та забезпечувальної, елементи яких взаємопов'язані та взаємодіють між собою та зовнішнім середовищем, під яким маються на увазі механізми ринкового та державного регулювання діяльності підприємства. Дана схема є загальною, відповідає структурі функціонування економічного механізму управління підприємством будь-якої форми власності та галузі господарювання. В залежності від розміру підприємства, напрямів його діяльності, цілей власників та інших заінтересованих осіб, кожне підприємство формує власний унікальний економічний механізм управління, тобто встановлює власні цілі та критерії оцінки діяльності, норми та нормативи, принципи та методи управління, механізми мотивації та контролю, управління фінансами та інвестиціями.

Рекомендуються такі принципи побудови економічного механізму: цільової сумісності та зосередженості, безперервності та надійності, плановірності, пропорційності та динамізму, розподілу функцій управління, науковості та обґрунтованості методів управління, ефективності управління [4]

До функціональних підсистем економічного механізму управління, представленого на рис. 1 окрім традиційних елементів, було віднесено також такі складові, як маркетинг, інноваційний менеджмент та управління якістю. Маркетинг як складова економічного механізму управління підприємством є інструментом налагодження господарських зв'язків з постачальниками, споживачами та іншими зовнішніми контрагентами.

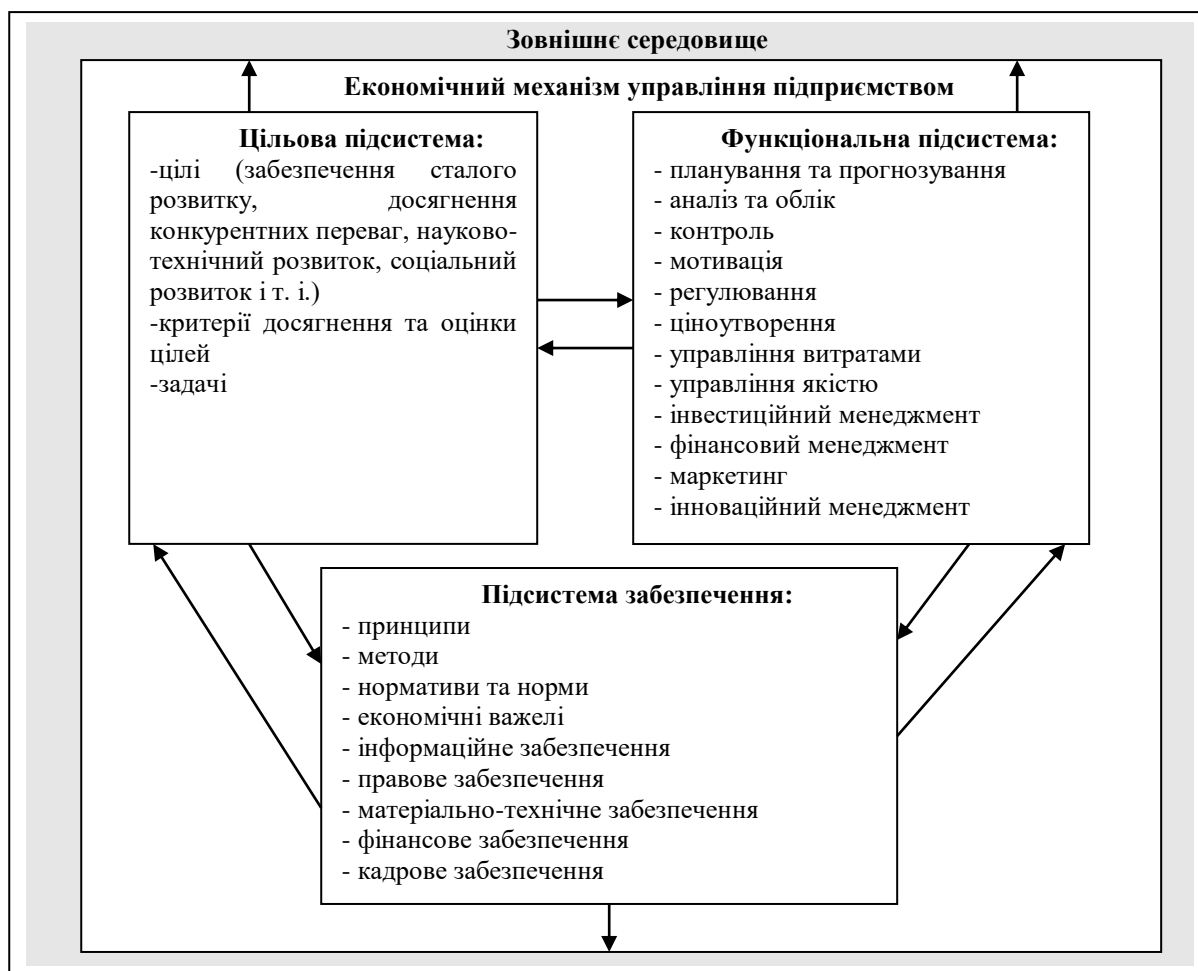

Рис. 1 – Економічний механізм управління підприємством

Характерними рисами планової економіки, за часів якої було розпочато розгляд категорій «господарського» та «економічного механізму», було централізоване планування виробництва, тісні взаємозв'язки між підприємствами, дефіцит товарів. Відповідно проблем зі збутом продукції чи пошуку постачальників сировини не існувало. Як наслідок, смаки покупців не враховувались, конкуренції в умовах дефіциту товарів також не було. Таким чином, потреб в маркетингу не існувало. Протилежне відбувається в умовах ринкової або перехідної економіки. За умов насиченого ринку, гострої

конкуренції між товаровиробниками, визначальне значення має врахування попиту споживачів, задоволення їх потреб у продукції з належними характеристиками та якістю. Не менш важливим є і пошук надійних постачальників та партнерів.

Зміни у зовнішньому середовищі вимагають постійної адаптації та пристосування підприємств до них, що потребує удосконалення механізму управління. Зокрема, на сьогодні, великого значення набуває інноваційний менеджмент та менеджмент якості.

Інновації - це двигун економічного розвитку. Завдяки інноваціям підприємство має змогу не тільки пасивно пристосовуватись до змін зовнішнього середовища, а навіть бути активним ініціатором цих змін, запроваджуючи нові технології, товари та інструменти. Підприємство, яке обрало інноваційний шлях розвитку, підвищує таким чином конкурентоспроможність та ефективність діяльності, що є першочерговим завданням економічного механізму управління підприємством. В умовах глобалізації та інтеграції підвищуються вимоги до продукції, що випускає підприємство. Для того, щоб бути конкурентоспроможним, мати вихід на зарубіжні ринки підприємствам необхідно забезпечити не лише якість продукції, а й організувати належним чином систему менеджменту якості, забезпечити її відповідність міжнародним стандартам. Впровадження системи якості на підприємстві як складової механізму управління сприяє підвищенню конкурентоспроможності та прибутковості підприємства за рахунок підвищення якості продукції та усіх бізнес-процесів, зниженню витрат.

Висновки. В результаті проведеного дослідження було розглянуто сутність економічного механізму управління підприємством, запропоновано його структуру. У відповідь на зміни зовнішнього середовища для забезпечення ефективності діяльності підприємств рекомендується впровадження в механізм управління системи менеджменту якості та інноваційного менеджменту.

Список літератури: 1. Хміль Ф. І. Основи менеджменту: Підручник. - К.: Академвидав, 2003. - 608 с. 2. Монастирський Г. Л. Теорія організації: Навч. Посібник / Г. Л. Монастирський К.: Знання, 2008. - 319 с. 3. Економіка та управління підприємством: сучасні підходи, методи та моделі [Текст] : [кол. монографія] / за ред. Ларіонової К. Л. - Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2013. - 494 с. 4. Внутрішній економічний механізм підприємства: Навч. посібник / М. Г. Грещак, О. М. Гребешкова, О. С. Коцюба; за ред. М. Г. Грещака. - К.: КНЕУ, 2001. - 228 с. 5. Завадський Й. С. Менеджмент: підручник для студ. екон. спец. вищ. навч. закл.: У 2 т. Т. 2 - К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. - 640 с. 6. Кульман, Анри. Економічні механізми [Текст] / А. Кульман; пер. с фр.: Е. П. Островская, ред.: Н. И. Хрусталева. - М.: Прогресс-Универс, 1993. - 189 с. 7. Лебедева Е. О., Харламова Г. Н. Совершенствование элементов экономического механизма функционирования аграрной сферы АПК Костромской области [Текст] / Е. О. Лебедева, Г. Н. Харламова. Кострома: КГСХА, 2009. - 216 с. 8. Брюховецька Н. Ю. Економічний механізм підприємства в ринковій економіці: методологія і практика [Текст] / Н. Ю. Брюховецька. Нац. акад. наук України, Ін-т економіки пром-сті. - Донецьк: ІЕП, 1999. - 275 с. 9. Міценко Н. Г. Діагностика дієвості економічного механізму торговельного підприємства [Текст] : монографія / Н. Г. Міценко, Н. І. Дуляба; Укоопспілка, Львів. комерц. акад. - Львів: ЛКА, 2012. - 223 с. 10. Баскакова О. В.

Економіка підприємства (організації): Учебник / О. В. Баскакова, Л. Ф. Сейко. - М.: Издательско-торговая корпорация "Дашков и К°", 2013. - 372 с. 11. Павлова Л. Н. Финансы предприятия: учебник для ВУЗов / Л. Н. Павлова - М.: Финансы, ЮНИТИ, 1998. - 640 с. 12. Воеводин С. А. Экономический механизм управления промышленным производством. Методика и практика организации / С. А. Воеводин. - К.: Вища школа, 1991. - 160 с. 13. Козлова О. В. Теория управления социалистическим производством: учебник для студентов экономических специальностей / М.: Экономика, 1979. - 368 с. 14. Москаленко В. П. Экономический механизм повышения эффективности производства на предприятии / В. П. Москаленко. / М.: Машиностроение, 1982. - 144 с. 15. Голощапова Т. В. Сущность и содержание организационно-экономического механизма функционирования предприятий / Т. В. Голощапова // Вестник Тольяттинского государственного университета сервиса. Серия «Экономика», 2006. - с. 66-72. 16. Райзберг Б. А. Словарь современных экономических терминов / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский. - 4-е изд. - М.: Айрис-пресс, 2008. - 480 с.

Bibliography (transliterated): 1. Hmil' F. I. *Osnovy menedzhmentu: Pidruchnyk*. - Kyi'v: Akademvydav, 2003. Print. 2. Monastyr's'kyj G. L. *Teorija organizacii': Navch. Posibnyk* Kyi'v: Znannya, 2008. Print. 3. *Ekonomika ta upravlinnja pidpryjemstvom: suchasni pidhody, metody ta modeli [Tekst] : [kol. monografija]* / za red. Larionovoi' K. L. - Kam'janec'-Podil's'kyj: Medobory-2006, 2013. Print. 4. *Vnutrishnij ekonomichnyj mehanizm pidpryjemstva: Navch. posibnyk* / M. G. Greshhak, O. M. Grebeshkova, O. S. Kocjuba; za red. M. G. Greshhaka. - Kyi'v: KNEU, 2001. Print. 5. *Zavad's'kyj J. S. Menedzhment: pidruchnyk dlja stud. ekon. spec. vyssh. navch. zakl 2 vols.* - Kyi'v Vyd-vo Jevrop. un-tu, 2003. Print. 6. Kul'man, Anri. *Jekonomicheskie mehanizmy [Tekst]* / A. Kul'man; per. s fr.: E. P. Ostrovskaja, red.: N. I. Hrustaleva. - Moscow: Progress-Univers, 1993. Print. 7. Lebedeva E. O., Harlamova G. N. *Sovershenstvovanie jelementov jekonomicheskogo mehanizma funkcionirovanija agrarnoj sfery APK Kostromskoj oblasti. [Tekst]* / N. G. Micenko, N. I. Duljaba; Ukoopsilka, L'viv. komerc. akad. - L'viv: LKA, 2012. Print. 8. Bruhovec'ka N. Ju. *Ekonomichnyj mehanizm pidpryjemstva v rynkovij ekonomici: metodologija i praktyka*. Nac. akad. nauk Ukraïny, In-t ekonomiky prom-sti. - Donec'k: IEP, 1999. Print. 9. Micenko N. G. *Diagnostyka dijevosti ekonomichnogo mehanizmu pidpryjemstva [Tekst] : monografija* / N. G. Micenko, N. I. Duljaba; Ukoopsilka, L'viv. komerc. akad. - L'viv: LKA, 2012. Print. 10. Baskakova O. V. *Jekonomika predprijatija (organizacii): Uchebnik* / O. V. Baskakova, L. F. Sejko. - Moscow: Izdatel'sko-torgovaja korporacija "Dashkov i K°", 2013. Print. 11. Pavlova L. N. *Finansy predprijatija: uchebnik dlja VUZov* - Moscow: Finansy, JuNITI, 1998. Print. 12. Voevodin S. O. *Jekonomicheskij mehanizm upravlenija promyshlennym proizvodstvom. Metodika i praktika organizacii*. - Kiev: Vishha shkola, 1991. Print. 13. Kozlova O. V. *Teorija upravlenija socialisticheskim proizvodstvom: uchebnik dlja studentov jekonomicheskijh special'nostej* Moscow: Jekonomika, 1979. Print. 14. Moskalenko V. P. *Jekonomicheskij mehanizm povyshenija jeffektivnosti proizvodstva na predprijatii* Moscow: Mashinostroenie, 1982. Print. 15. Goloshhappova T. V. "Sushhnost' i soderzhanie organizacionno-jekonomicheskogo mehanizma funkcionirovanija predprijatij. " *Vestnik Tol'jattinskogo gosudarstvennogo universiteta servisa*. Serija «Jekonomika», 2006. 66-72. Print. 16. Rajzberg B. A., L. Sh. Lozovskij. *Slovar' sovremennyh jekonomicheskijh terminov* - Moscow: Ajris-press, 2008. Print.

Надійшла (received) 05.05.2015

Тімченко Олена Олександрівна – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», студентка; тел.: (099) 313-83-97; e-mail: t.elena-1993@mail.ru.

Timchenko Olena Oleksandrivna – National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", student; tel.: (099) 313-83-97; e-mail: t.elena-1993@mail.ru.

Черепанова Вікторія Олександрівна – кандидат економічних наук, професор, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», професор кафедри організації виробництва та управління персоналом; тел.: (099) 761-55-40; e-mail: vitacherepanova@mail.ru.

Cherepanova Victoria Oleksandrivna – Candidate of Economic Sciences, Full Professor, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Professor at the Business Administration and Personnel Management Department; tel.: (099) 761-55-40; e-mail: vitacherepanova@mail.ru.